

πανόξως βαθείας τούς χαιρετισμούς εκείνους, ἐν οἷς ἡ ζωηροτέρα φαντασία καὶ ἡ εὐλαβεστέρα ἀγάπη ἐπεσώρευσαν ὅλας τὰς δυνατὰς διαδηλώσεις τῆς ἀφοσιώσεως πρὸς τὴν σώτειραν τοῦ ἔθνους ἡμῶν, καὶ τῆς βασιλείας καὶ τῆς ἐκκλησίας;

Χαῖρε, τῆς Ἐκκλησίας ὁ ἀζάλευτος πύργος·

Χαῖρε, τῆς βασιλείας τὸ ἀπόρθητον τεῖχος·

Χαῖρε, δι' ἧς ἐγείρονται τρόπαια·

Χαῖρε, δι' ἧς ἐχθροὶ καταπίπτουσιν.

Ἴσως τινὲς ἐξ ἐκείνων ὅσοι ἀξιοῦσι νὰ καθυποβάλλωσι τὰ πάντα εἰς τὴν στάθμην τῆς λεγομένης αὐστηρᾶς λογικῆς παρατηρήσεως, ἀφορῶντες μάλιστα εἰς τὰ παρ' ἄλλοις ἔθνεσι συμβαινόντα, ὅτι αἱ δοξολογίαι ἐκείναι καὶ δεήσεις, ἦτο εὐλογώτερον ν' ἀπευθύνωνται πρὸς τὸ ὑπέρτατον Ὄν, πρὸς τὸν Παντοδύναμον Θεὸν μᾶλλον ἢ πρὸς ἓν τῶν κτισμάτων Αὐτοῦ, ἔστω τὸ κτίσμα τοῦτο καὶ αὐτὴ ἡ μήτηρ τοῦ Σωτῆρος Ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Οἱ σοφοὶ οὗτοι ἄνθρωποι εἰμποροῦν νὰ εἰξεύρωσι πολλὰ πράγματα, ἀλλ' ἀγνοοῦσιν ὅτι ὀλίγοι τινὲς λόγιοι δὲν ἀποτελοῦσιν ἔθνος, ἀγνοοῦσιν ὅτι ὅλα τὰ ἔθνη δὲν ἐπλάσθησαν ὁμοιομόρφως, πρὸ πάντων δὲ ἀγνοοῦσι τὰ μυστήρια τῆς εὐπαθοῦς τῶν μεσημβρινῶν ἔθνῶν καρδίας, ὅφ' ὧν καθοδηγουμένη ἡ θρησκεία ἡμῶν ἔθετο τὴν γέφυραν ἐκείνην τὴν μετὰ γούσαν τοὺς ἐκ γῆς πρὸς οὐρανόν. Καὶ ἐκκαλῶ λοιπὸν τὴν κρίσιν τῆς ξηρᾶς αὐτῶν λογικῆς εἰς τὰς καρδίας ὄλων τῶν ἀναγνωστῶν μου, ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν, πρεσβυτέρων καὶ νεωτέρων. Τίς ἐξ ὑμῶν, ἐν ἡμέραις θλίψεως, ἐν στιγμαῖς ὀδύνης, δὲν ἐστέναξεν ἐπικαλούμενος τὸ ἅγιον τῆς μητρὸς αὐτοῦ ὄνομα; Τῆς μητρὸς, καὶ οὐχὶ ἐτέρου τινὸς τῶν φιλτάτων· διότι τὴ γαπήθητε βεβαίως ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ ὑπὸ τὴν πατρός· ἠγαπήθητε ὑπὸ τῶν ἀδελφῶν, τῶν συζύγων, τῶν τέκνων, τῶν φίλων· καὶ ἴσως ὑπῆρξατε τὸ ἀντικείμενον τῆς λατρείας ἐκείνης ἥτις εἶναι τὸ τρικυμιωδέστερον ἅμα καὶ τὸ μᾶλλον ἐφήμερον τῶν ἀνθρωπίνων αἰσθημάτων. Ποτὲ ὅμως, ὄχι! ποτὲ δὲν ἠγαπήθητε οὐδὲ θέλετε ἀγαπηθῆ ὅσον ὑπὸ τῆς μητρὸς ὑμῶν. Ὅλοι αἱ μελωδίαι τῶν διαφόρων τῆς ἀγάπης εἰδῶν συναρμολογοῦνται εἰς μίαν οὐρανίωνα ἀρμονίαν ἐντὸς τῆς καρδίας τῆς μητρικῆς· καὶ ἂν ὑπάρχῃ ἐπὶ τῆς γῆς ταύτης ἡ ἀγάπη περὶ ἧς ὁ Παῦλος εἶπεν ὅτι εἶναι μείζων τῆς γνώσεως, μείζων τῆς ἐλπίδος, μείζων τῆς πίστεως, εἶναι ἡ ἀγάπη ἡ μητρικὴ. Ἐκ τούτου ἡ κραυγὴ τῆς συνειδήσεως ἡμῶν ἡ ἐπικαλούμενη τὴν ἀρωγὴν ἐκείνην καὶ τὴν εὐλογίαν ἐπὶ πάσης ὑπερβαλλούσης τῆς ψυχῆς ἢ τοῦ σώματος ἀλγηδόνας. Ἄλλ' ἡ δέσποινα ἡ τὸν Σωτῆρα τῆς ἀνθρωπότητος τέξασα, ἡ μήτηρ τῆς ζωῆς, ὅπως ὀνομάζεται αὐτὴν ἡ Ἐκκλησία, τί ἄλλο εἶναι ἢ ἡ πνευματικὴ ὄλου τοῦ ἀνθρωπίνου γένους μήτηρ; Τί δὲ συμφωνότερον πρὸς τὰς δομὰς τῆς ἀνθρωπί-

νης καρδίας ἢ τὸ νὰ προσφρεύωμεν εἰς τὴν μεσιτείαν, τὴν προστασίαν, τὰς πρεσβείας τῆς μητρὸς ἐκείνης ἵνα εἴτε δηλώσωμεν τὴν εὐγνωμοσύνην ἡμῶν εἰς τὸ Ὑπέρτατον Ὄν, εἴτε ἐξαιτηθῶμεν τὴν παντοδύναμον αὐτοῦ ἀντίληψιν; Οἱ ἄνθρωποι τοῦ βορρᾶ, οἱ ἔχοντες τὴν λογικὴν δύναμιν κρείττονα τῆς φανταστικῆς, καὶ ὀλιγώτερον ὑποκείμενοι ὄντες εἰς τὴν ἐπίδρασιν τοῦ περὶ αὐτοὺς αἰσθητοῦ κόσμου, οὐδενὸς τῶντι δέονται τοῦ μεσάζοντος ἵνα ἔλθωσιν εἰς σχέσιν πρὸς τὸν Θεόν. Ἄλλ' οἱ κάτοικοι τῆς μεσημβρίας, τῶν ὀπίων ζωηροτέρα μὲν εἶναι ἡ φαντασία, ἡ δὲ καρδία εὐπαθεστέρα, οὕτω πως ἐπλάσθησαν ὥστε νὰ ἔχωσι χρεῖαν οἰκείων τινῶν αἰσθημάτων, ἵνα δι' αὐτῶν καὶ ὡς διὰ κλίμακος, ἀναβιασθῶσι μέχρι τοῦ Ὑπερτάτου Ὄντος. Μὴ ἐπιχειρῶμεν λοιπὸν ν' ἀνατρέψωμεν, διὰ τῆς μικρᾶς ἡμῶν σοφίας, τοὺς μεγάλους τῆς φύσεως νόμους· μὴ ἐπιβάλλωμεν χεῖρα ἱερόσυλον ἐπὶ τὰς πατρίους παραδόσεις, οἱ νῆπιοι ἡμεῖς, οἱ χθὲς καὶ πρόην ψηφίσαντες ποικίλας τελετὰς καὶ δοξολογίας, αἵτινες ἄνησαν καὶ ἀπῆνθησαν ὡς ὁ χόρτος τοῦ ἀγροῦ, ὁ σήμερον ὦν καὶ αὔριον εἰς κλίβανον βαλλόμενος, ἐνῶ τὰ ἱδρύματα τῶν αἰδιδίμων ἡμῶν βασιλέων κατίσχυσαν τοσοῦτων αἰῶνων καὶ τοσοῦτων πολιτικῶν μεταβολῶν! Τῶντι, ἀφ' ἧς ἡμέρας ὁ Ἡράκλειος καθιέρωσε τὴν ἀκολουθίαν τοῦ Ἀκαθίστου Ὑμνου, παρῆλθον ὑπὲρ τὰ 1200 ἔτη τὸ ἀνατολικὸν κράτος ἡκρωτηριάσθη, διεμελίσθη, κατέπεσεν, ἀνωρθώθη, πάλιν κατέπεσεν· εἰς δὲ τοὺς καθ' ἡμᾶς χρόνους πάλιν τμημά τι αὐτοῦ ἀνέκτησε τὴν πολιτικὴν ἀνεξαρτησίαν· ἀλλὰ καίτοι ἐπῆλθον ἔκτοτε τοσαῦται μεταβολαί, καίτοι παρῆλθον ἔκτοτε τοσοῦτοι αἰῶνες, μέχρι τῆς σήμερον, εἰς πᾶσαν Ἑλληνικὴν χώραν, εἰς Ἀθήνας καὶ εἰς Κωνσταντινούπολιν, εἰς Θεσσαλονικὴν καὶ εἰς Σμύρνην, εἰς Κρήτην καὶ εἰς Χίον, τὸ ἐσπέρας τῆς παρασκευῆς τῆς Ε' ἐβδομάδος τῆς μεγάλης Τεσσαρακοστῆς, ἡ Ἀκολουθία τοῦ Ἀκαθίστου Ὑμνου δὲν παύει ἀναπέμπουσα πρὸς τὸν Ὑψιστον αἶνους εὐγνωμοσύνης ἐπὶ τῇ σωτηρίᾳ τοῦ Ἑλληνισμοῦ, δὲν παύει ἐνοῦσα πνευματικῶς ὅτι διέσπασεν ἡ βία, δὲν παύει πληροῦσα τὰς καρδίας ἡμῶν ἐλπίδων περὶ αἰσιωτέρου μέλλοντος.

Κ. ΠΑΠΑΡΡΗΘΟΠΟΥΛΟΣ.

ΚΛΑΥΔΙΟΣ ΒΕΡΝΑΡΔΟΣ

Ἡ ἐπιστημονικὴ Γαλλία ὑπέστη μίαν τῶν σπουδαιοτέρων ἀπωλειῶν κατὰ τὰς ἡμέρας ταύτας. Εἷς τῶν διαπρεπεστέρων αὐτῆς ἀνδρῶν, ὦν ἀτυχῶς ἀπὸ τινος χρόνου ἰκανῶς ἀμοιρεῖ, παραβαλλομένη πρὸς τὴν Γερμανίαν καὶ τὴν Ἀγγλίαν, ἀπέθανε τὸν παρελθόντα φεβρουάριον, τὸ ἔξηκοστόν πέμπτον ἄγων τῆς ἡλικίας του ἔτος. Ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Κλαυδίου Βερνάρδου ἡ φυσιο-

λογία οὐ μόνον ἐν Γαλλίᾳ, ἀλλὰ καὶ ἐν Εὐρώπῃ σπερείται ἐνὸς τῶν ἐξοχωτέρων αὐτῆς ἀντιπροσώπων, ὅστις κατὰ τινα εὐφυῆ ἀλλὰ καὶ ἀληθῆ παρατήρησιν συγχρόνου φυσιολόγου δὲν ἦτο *μόνον μέγας φυσιολόγος, ἀλλ' αὐτὴ ἡ φυσιολογία.*

Ἡ Ἔστια, εἰ καὶ μὴ ἔχουσα ἀξιώσεις νὰ εἰσδύσῃ εἰς τὰ μυστήρια τῆς φυσιολογικῆς ἐπιστήμης, μήτε θέλουσα νὰ παρεκτραπῆ τῆς ἀποστολῆς της, συζητοῦσα ἀλλότρια τοῦ προορισμοῦ αὐτῆς ζητήματα, δὲν φρονεῖ ἐν τούτοις ἄτοπον, χάριν τῶν περιέργων αὐτῆς ἀναγνωστῶν, νὰ παράσῃ αὐτοῖς σήμερον ἀτελῆ βιογραφικὴν σκιαγραφίαν περὶ τοῦ ἐξόχου ἀνδρὸς καὶ τοῦ ἔργου, τὸ ὅποιον μετὰ τρυφῆς προήγαγεν ἐπιτυχίας ἐν τῇ ἐπιστήμῃ.

Ἡ φυσιολογία ἔλαβε κατὰ τοὺς τελευταίους τούτους χρόνους σπουδαίαν μεταξὺ τῶν ἐμπειρικῶν ἐπιστημῶν ἀνάπτυξιν καὶ θέσιν. Ἄφ' οὗτου τὸ νεώτερον πνεῦμα ἐν τῇ ριζικῇ αὐτοῦ ἀντιδράσει κατὰ τοῦ μέχρις ἐσχάτων προεξάρχοντος ἀκράτου ἐν τῇ ἐπιστήμῃ πνευματισμοῦ, ἤρξατο ὅλως ἀντίθετον πορείαν ἐν τῇ ἐρευνῇ, ἡ φυσιολογία ἀποτελεῖ ἐν τῶν σπουδαιοτέρων καὶ μᾶλλον ἐνδιαφερόντων θεμάτων τῆς νεωτέρας ἐπιστήμης. Καὶ σήμερον, ἐν τῇ ἐποχῇ ταύτῃ τοῦ θριαμβεύοντος ὕλισμοῦ ἐν τῇ ἐπιστήμῃ καὶ ἐν τῇ κοινῶνιᾳ, μετὰ τὰς καταπληκτικὰς προόδους τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, ἀξιοῖ οὐ μόνον νὰ καταλάβῃ ἐφάμιλλον θέσιν παρά τῇ φιλοσοφίᾳ, ἀλλὰ καὶ ν' ἀντικαταστήσῃ αὐτήν. Πρὸ τίνος ἤδη χρόνου ἀπὸ τῶν σκοτεινῶν αὐτῆς ἐργαστηρίων ἠκούσθη ἡ φωνή, ὅτι δὲν ὑπάρχει πλέον φιλοσοφία, ὅτι ἡ ἐπιστήμη οὐδὲν δικαιούται ν' ἀποδέχεται, τὸ ὅποιον ἐμπειρικῶς καὶ ἐκ τῶν ὑστέρων δὲν εἶναι ἀποδεδειγμένον, ὅτι ἡ φιλοσοφία, ἡ μέχρι τῆς στιγμῆς ταύτης οἰκοδομοῦσα δῆθεν τὰ συμπεράσματα αὐτῆς ἐπὶ ἀπλῶν ὑποθέσεων, ἀποτυχοῦσα τοῦ προορισμοῦ, δὲν διεκδικεῖ ἐν τῇ ἐπιστήμῃ, ὀφείλει ν' ἀποσυρθῆ εὐσχήμως τῆς ἐπιστημονικῆς πάλης, παραχωροῦσα τὸν θαλλὸν τῆς νίκης καὶ τὰ σκήπτρα τῆς ἀρχῆς εἰς τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας. Εἰς τῶν σπουδαιοτέρων ἀντιπροσώπων τῆς νέας ταύτης τάσεως, ὁ Λουδοβίκος *Feuerbach*, ρητῶς ἤδη διετύπωσε τὸν ἀκόλουθον ἀφορισμὸν κατὰ τῆς θεωρητικῆς φιλοσοφίας: «Ἀπασαί αἱ ἀφηρημέναι ἐπιστήμαι καθιστῶσι τὸν ἄνθρωπον ἀνάπηρον· μόναί δὲ αἱ φυσικαὶ ἐπιστήμαι ἐπανορθοῦσιν αὐτὸν καθ' ὁλοκληρίαν, αἱ ἀντικείμενον ἔχουσαι τὸν ἄνθρωπον τέλειον μετὰ τῶν δυνάμεων αὐτοῦ τελείων.» Ἐν τῷ δόγματι τούτῳ συνοψίζονται σήμερον αἱ ἀρχαὶ τῆς ὕλιστικῆς φιλοσοφίας ἐν Γερμανίᾳ, τῆς ἐμπειρικῆς ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ τῆς θετικῆς ἐν Γαλλίᾳ. Ἀναγαράφομεν ἀπλῶς τὰς δοξασίας ταύτας, ἀποφεύγοντες τὰς

ἐπὶ τούτων συζητήσεις, ἥμιστα ἴσως ἐνδιαφερούσας τοὺς πλείονας τῶν ἀναγνωστῶν τῆς Ἔστιας.

Ἡ φυσιολογία, οἷα διευτώθη κατὰ τοὺς τελευταίους τούτους χρόνους, ἐμπειρικῆ, χρονολογεῖται ἤδη ἀπὸ τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος· οἱ Ἕλληνες δὲν ἔμειναν ἀδιάφοροι εἰς τὰ μυστήρια τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς καθ' ὁλοκληρίαν· ὁ Γαληνὸς (134 π. Χ.), τρόφιμος τῆς ἀλεξανδρινῆς σχολῆς, δύναται νὰ θεωρηθῆ ὡς ὁ πατὴρ τῆς ἐμπειρικῆς φυσιολογίας. Ἄλλ' ἡ ἐπιστήμη αὕτη κατὰ πρῶτον ἄρχεται ἀναπτυσσομένη ἐν τῇ ἑσπερίᾳ Εὐρώπῃ μετὰ τὴν ἀναγέννησιν τῶν ἐπιστημῶν. Ὁ *Harvey* ἐν ἔτει 1619 ἐδίδαξε τὴν κυκλοφορίαν τοῦ αἵματος, ὕστερον δὲ ὁ *Malpigi* πρῶτος διὰ πειραμάτων κατέδειξε τὴν ὀρθότητα τῶν δυσχυρισμῶν τοῦ *Harvey*.

Ἄλλ' αἱ θεωρίαι ἀμφοτέρων τούτων ἔχουσι τι εἰσέτι τὸ προφητικὸν ἐν τῇ ἐπιστήμῃ· δύναται νὰ θεωρηθῶσι μᾶλλον ὡς εὐφυεῖς ἀλλ' ἀληθεῖς ὑποθέσεις, ἢ ὡς ἐμπειρικαὶ ἀποδείξεις· ἡ φυσιολογία λαμβάνει κατὰ πρῶτον πλήρη τὴν ἐπιστημονικὴν αὐτῆς διατύπωσιν μόλις κατὰ τὸν παρόντα αἰῶνα ἐν Γαλλίᾳ. Δύο ἐξοχοὶ ἄνδρες, ὁ *Bichat* καὶ ὁ *Magendie*, ἐδημιούργησαν τὴν ἐπιστήμην ταύτην, ἥτις ἦτο ἐπόμενον ν' ἀναπτυχθῆ μετὰ τὴν θαυμασίαν ἀνάπτυξιν τῶν φυσικῶν καὶ χημικῶν ἐπιστημῶν κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους. Εἰς τὸν *Bichat*, νεώτατον ἀτυχῶς θανόντα, (ἦγε τὸ 32^{ον} ἔτος τῆς ἡλικίας) ἀνήκει ἡ δόξα, ὅτι πρῶτος ἠρεύνησεν ἐπιστημονικῶς καὶ ἐμελέτησε τὰ ἅλута τέως μυστήρια τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος, δικαίως τιμώμενος σήμερον ἐν τῇ ἐπιστήμῃ ὡς ὁ πατὴρ τῆς γενικῆς ἀνατομίας καὶ τῆς ἱστολογίας καὶ τῆς φυσιολογικῆς ἀνατομίας. Περὶ δὲ τοῦ *Magendie* αὐτὸς ὁ Κλ. Βερνάρδος ἐκφράζεται κατὰ τὸν ἀκόλουθον τρόπον: «Ὁ *Magendie* ἐπέδρασεν ἐπὶ τῆς νεωτέρας φυσιολογίας, καθ' ὅλον αὐτοῦ τὸν βίον ἐπιμένων εἰς τὴν ἀνάγκην τῶν πειραμάτων καὶ ἀντενεργῶν αείποτε κατὰ τῶν ὑποθέσεων καὶ τῶν ἐξηγήσεων τῶν συστημάτων. Ἦτο μόνος ἐν Εὐρώπῃ, ὅποταν ἤρξατο τῆς διδασκαλίας ταύτης.»

Ἐπὶ τοιούτους οἰωνοὺς καὶ τοιαῦτα προηγουμένα ἐσχηματίσθη ὁ Κλαύδιος Βερνάρδος καὶ ἀνεπτύχθη ἐν τῇ ἐπιστήμῃ· ἀλλ' ὁ ἴδρυτής τῆς ἐμπειρικῆς φυσιολογίας δὲν ἦτο ἐμπειρικὸς καθ' ὁλοκληρίαν, ἀπλοῦς καὶ ἐκ τῶν ὑστέρων μόνον παρατηρητῆς τῶν φαινομένων τοῦ βίου, ὡς ἐξέπεσε πολλάκις ἡ νεωτέρα φυσιολογία: «Ὁ ἐμπειρισμὸς, λέγει ἐν τῇ ἐκθέσει αὐτοῦ περὶ τῶν προόδων τῆς φυσιολογίας, συντελεῖ μόνον εἰς τὴν ἐπιστρώσειν τῶν πραγμάτων, ἀλλ' οὐδέποτε εἶναι δυνατόν νὰ δημιουργήσῃ τὴν ἐπιστήμην. Ὁ ἐμπειρικὸς, ὁ ἀγνοῶν τί ζητεῖ, δὲν ἐννοεῖ ἐπίσης ὅ,τι εὐρίσκει»· συμβουλὴ πολύτιμος, ἣν ὁ

φείλει νὰ ἔχη ὑπ' ὄψιν ἀείποτε ἡ φυσιολογία.

Ἐν τῷ νευρικῷ συστήματι ἔγκειται ἰδίως τὸ μυστήριον τῆς ζωῆς καὶ τοῦ θανάτου τοῦ ἀνθρώπου ὅργανισμοῦ· οὐδεὶς ἐμελέτησεν οὐδὲ κατενόησεν αὐτὸ κρεῖττον τοῦ Κλαυδίου Βερνάρδου ὑφ' ὅλας τῶν λειτουργιῶν αὐτοῦ τὰς ἰδιότητάς. Ἐκέκτιστο τὸ φυσικὸν δῶρον τοῦ παρατηρεῖν ἐν παντὶ φαινόμενῳ τὸν οὐσιώδη αὐτοῦ χαρακτήρα. Τοιοῦτοτρόπως πρὸς τελείαν τῆς λειτουργίας τῶν νέρων κατανόησιν, δὲν περιορίζετο νὰ σπουδάξῃ αὐτὰ ἐν τῇ κανονικῇ αὐτῶν καταστάσει, μετεχειρίζετο ἐπ' αὐτῶν τὴν ἐνέργειαν δηλητηρίων καταλλήλων, ὅπως μεταβάλωσιν αὐτὰ καὶ καταστρέψωσιν. Ἡ νόσος ἀπεκάλυπεν αὐτῷ τὸ μυστήριον τῆς υγείας· ὁ δὲ θάνατος τὸ μυστήριον τῆς ζωῆς.

Οὐδεὶς ἀνέλυσε καὶ ἐμελέτησεν ἐπιτυχέστερον τοῦ Κλαυδίου Βερνάρδου τὰ φαινόμενα τῆς νευρικῆς ζωῆς. Ἡ ἀνάγνωσις τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ εἶναι ἀείποτε πολύτιμος διὰ τοὺς ἐνασχολουμένους περὶ τὰ ψυχολογικὰ ζητήματα. Ὑπάρχει στενὴ σχέσις μεταξύ τῶν ψυχικῶν φαινομένων καὶ τῶν φαινομένων τοῦ σώματος· ὅπως κατανοήσωμεν ἀμφοτέρω, ὀφείλομεν νὰ μελετήσωμεν αὐτὰ ἀναλόγως· ἡ δ' ἀποκλειστικὴ αὐτῶν μελέτη ἄγει ἀναγκαίως εἰς μονομερῆ, συνεπῶς καὶ ψευδῆ συμπεράσματα. «Ὅπως ἡ ἀρχαιοτέρα ψυχολογία, ἡκιστα λαμβάνουσα ὑπ' ὄψιν τὰ φαινόμενα τοῦ σώματος, παρεξέστραπην πολλάκις εἰς ψευδεῖς θεωρίας, οὕτω καὶ ἡ σύγχρονος φυσιολογία, ἐπηρεαζομένη ὑπὸ τοῦ ὑλισμοῦ, ζητοῦσα νὰ υπαγάγῃ τὰ ψυχικὰ φαινόμενα εἰς καθαρὰς καὶ ἀποκλειστικὰς ἐνεργείας τοῦ σώματος, οὐδέποτε θέλει δυνηθῆ νὰ ἐπιλύσῃ τὰ καθ' ἑκάστην πρὸ ἡμῶν παριστάμενα προβλήματα τοῦ ψυχικοῦ βίου μόνον διὰ τῆς ἀνατομικῆς μαθίαιας. Ἡ ἀμοιβαία λοιπὸν πάλη μεταξύ ψυχολογίας καὶ φυσιολογίας ἀντὶ νὰ ἐπιλύσῃ ὀριστικῶς τὰ ἐκκρεμῆ μεταξύ αὐτῶν ζητήματα, τούναντιον θέλει ἐπιχύσει τὸ χάος καὶ τὴν σύγχυσιν ἐν τῇ ἐπιστῇ, ὡς ἀτυχῶς συμβαίνει σήμερον κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον. Ἡ φυσιολογία ὀφείλει νὰ ἔχη ὑπ' ὄψιν ἀείποτε τοὺς λόγους τούτους ἐνὸς τῶν μεγίστων χημικῶν τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων, τοῦ Ἰούστου von Liebig : «Τὰ φαινόμενα τοῦ ἀνωτέρου πνευματικοῦ βίου δὲν δύνανται ἐν τῇ ἐνεστώσῃ τῆς ἐπιστήμης καταστάσει ν' ἀποδοθῶσιν εἰς τὰ πρῶτα αὐτῶν αἷτια. Οὐδὲν πλέον περὶ αὐτῶν οἶδαμεν ἢ ὅτι ὑπάρχουσιν· ἀποδίδομεν δ' εἰς αὐτὰ αὐτὸν τινὰ ἐνέργειαν»· ἀλλὰ καὶ ἡ ψυχολογία, ὅπως μὴ ἀπατάται εἰς τὰ συμπεράσματά της, ὀφείλει νὰ λαμβάνῃ ὑπ' ὄψιν καὶ νὰ μελετᾷ τὰ πορίσματα τῆς φυσιολογίας.

Τὴν ποθητὴν ταύτην μέσσην ὁδὸν ἐν τῇ ἐπιστῇ δὲν ἠδυνήθη ν' ἀκολουθήσῃ καθ' ὅλοκλήριον ὁ Κλαύδιος Βερνάρδος· δὲν κατῴρθησε ν' ἀποσπασθῇ ἐντελῶς τῶν ἀρχουσῶν θεωριῶν τῆς

ἐποχῆς του. Ἄλλ' οὐχ ἥττον τὸ ἔργον αὐτοῦ ὑπῆρξε γόνιμον· ἀπόκειται δὲ εἰς τὴν ἐπερχομένην γενεάν, ὅπως δρέπουσα τὴν συγκομιδὴν τῆς ἐργασίας τοῦ μεγάλου φυσιολόγου, συνεχίσῃ αὐτὴν κατ' ἀρχὰς δικαιοτέρας καὶ λυσίτελεστερας τῇ καθόλου ἐπιστῇ.

Καὶ ὡς συγγραφεὺς καὶ ὡς διδασκαλὸς ὁ Κλαύδιος Βερνάρδος ὑπῆρξε γονιμώτατος· ἀλλ' ἡ φήμη αὐτοῦ ὡς ἐπιστήμονος ἦτο περιορισμένη ἐν τῷ στενοῦ κύκλῳ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ καὶ τῶν ὁμοτέχων· μόνον δὲ μετὰ τὴν δημοσίευσιν ἄρθρων τινῶν ἐν τῇ Ἐπιθεωρήσει τῶν Δύο κόσμων ἤρξατο καθιστάμενος γνωστότερος ἐν ευρυτέροις κύκλοις· καὶ τέλος «Ἐκθεσίς τις περὶ τῶν προόδων καὶ τῆς πορείας τῆς γενικῆς φυσιολογίας ἐν Γαλλίᾳ» ἐπέσπασεν ὑπὲρ αὐτοῦ τὴν προσοχὴν καὶ τὴν ὑπόληψιν τοῦ μεγάλου εὐρωπαϊκοῦ δημοσίου. «Ἡ μεγάλη αὕτη ἔκθεσις, λέγει τις τῶν περὶ αὐτοῦ κατὰ τὰς ἡμέρας ταύτας γραφάντων, ὑπῆρξεν οἰονεὶ ἀποκάλυψις διὰ τὸ μέγα ἐκείνο δημόσιον, τὸ ὁποῖον ἐπιθυμεῖ νὰ γνωρίζῃ μόνον τὰ μεγάλα συμπεράσματα τῆς ἐπιστήμης, καὶ τὸ ὁποῖον ἀρέσκειται εἰς αὐτὴν, μόνον καθ' ὅσον αὕτη ἔχει σχέσιν πρὸς τὰς καθολικὰς ἡμῶν συλλήψεις περὶ τοῦ σχεδίου τοῦ συμπαντος καὶ περὶ τῶν ἐργαζομένων δυνάμεων ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῆς ἀνθρωπότητος.»

Ὁ Κλαύδιος Βερνάρδος καταλέγετο δικαίως μεταξύ τῶν πρώτων φυσιολόγων τῆς ἐποχῆς ἡμῶν, τοσοῦτον πλουσίας ἤδη ἐπὶ ἐξόχοις τῆς φυσιολογίας ἀντιπροσώποις. Σεμνὸς καὶ ἀληθῆς σοφὸς, ἀπείριτος, ἀφωσιωμένος εἰς τὴν ἐπιστήμην, εἰργάζετο μέχρι τῶν τελευταίων στιγμῶν τῆς ζωῆς του, μέχρις οὐ ὁ θάνατος, τοῦ ὁποίου τὸ μυστήριον τοσάκις ἀπασχόλησε τὰς σκέψεις του, ἀπεκαλύφθη αὐτῷ ἐν ὅλῃ τῇ ἀληθείᾳ καὶ πραγματικότητι.

Ἡ πνευματικὴ δόξα ἐνὸς ἔθνους εἶναι ἡ μεγίστη δόξα, ἐφ' ἣ τοῦτο δύναται νὰ ἐγκαυχηθῇ· ἡ Γαλλία ἀπεδείκνυν τοῦτο, κηδεύουσα τὸν πρῶτον τῶν συγχρόνων αὐτῆς φυσιολόγων, τὸν Κλαύδιον Βερνάρδον· τιμῶσα αὐτὸν, ἔτιμα τὸ ἴδιον αὐτῆς πνεῦμα.

Γνωσθέντος τοῦ θανάτου τοῦ Κλαυδίου Βερνάρδου, ὁ ὑπουργὸς τῆς ἐκπαιδείσεως, παραστάς ἐνώπιον τῆς συνεδριαζούσης ἀντιπροσωπείας, ἀπήγγειλε τὰ ἐπόμενα :

«Κύριοι, ἡ Γαλλία καὶ ἡ ἐπιστῇμη ὑπέστησαν πρὸ μικροῦ τὴν σκληροτέραν τῶν ἀπωλειῶν.

«Ὁ Κλαύδιος Βερνάρδος ἀπέθανεν.

«Δὲν ἦτο μόνον ὁ μέγιστος τῶν φυσιολόγων τοῦ αἰῶνος, ἦτο ὡσαύτως τὸ ἐξοχώτατον ὑπόδειγμα τῆς ἀφιλοκερδείας. Οὐδέποτε παρασυρθεὶς ὑπὸ χυδαίων παθῶν, διήλθε τὸν βίον του ἐπιδιώκων τὴν ἀλήθειαν καὶ ἀνερευνῶν αὐτὴν ὑφ' ὅλας αὐτῆς τὰς ἀπόψεις.

«Τὸ ἔργον αὐτοῦ εἶναι ἡ δόξα ἡμῶν. Ἡ σοφὴ Εὐρώπη, τελοῦσα φόρον εὐγνωμοσύνης εἰς τὸ πνεῦμα αὐτοῦ, πενθεῖ μεθ' ἡμῶν. Εἶναι ἐθνικὴ τιμὴ ἐνὸς τόπου ὁ σεβασμὸς πρὸς τοὺς μεγάλους αὐτοῦ ἄνδρας.

«Δὲν θέλετε ἀρνηθῆ εἰς τὸν Κλαύδιον Βερνάρδον τὸ δημόσιον τῆς θλίψεως ἡμῶν μαρτύριον, ἀποδίδοντες ἅμα τῇ ἐπιστῆμῃ περιφανὲς σεβασμοῦ σημεῖον καὶ ἀποδεχόμενοι τὸ νομοσχέδιον, τὸ ὁποῖον λαμβάνω τὴν τιμὴν νὰ προτείνω.»

Ἡ ἐθνικὴ ἀντιπροσωπεΐα ἐπευφημοῦσα παρεδέχθη τὸ νομοσχέδιον τοῦ ὑπουργοῦ τῆς ἐκπαιδεύσεως, παρέχουσα πίστωσιν δέκα χιλιάδων φράγκων διὰ τὰ ἔξοδα τῆς κηδείας τοῦ Κλαυδίου Βερνάρδου.

Μετὰ ταῦτα ἐν τῶν σπουδαιοτέρων μελῶν τῆς συνελεύσεως ταύτης, ὁ Γαμβέτας προσέθετε τοὺς ἀκολουθοῦντας λόγους :

«Ἡ ἐπιστημονικὴ Γαλλία δύναται νὰ ἐπιδείξῃ εἰς τὸν κόσμον πολλὰ προτερήματα, πολλὰ φῶτα· ἐν τούτοις μοι ἐπιτρέπεται νὰ εἶπω ὅτι τὸ φῶς, τὸ ὁποῖον πρὸ μικροῦ ἐσθέσθη, δὲν θέλει ἀντικατασταθῆ.

«Ὁ Κλαύδιος Βερνάρδος ἦτο τῶντι τὸ ἀνεγνωρισμένον μαντεῖον οὐ μόνον διὰ τὸν ἐπιστημονικὸν κόσμον τῆς Γαλλίας, ἀλλὰ διὰ τὴν καθόλου ἐπιστήμην, ὁ ἀσφαλέστερος ὁδηγὸς τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης, ὅλος δὲ ὁ κόσμος ἀπέδιδεν αὐτῷ τὸν φόρον τοῦτον τοῦ σεβασμοῦ ἐν τῇ πάλῃ καὶ τῷ ἀγῶνι τῆς ἐπιστήμης ἄνευ διακρίσεως μερίδος, συστήματος, προσωπικοῦ πάθους.

«Αἱ τῶν φίλων καὶ συναδέλφων αὐτοῦ αὐθεντικώτεραι φωναὶ δύνανται μόναι νὰ προπαρασκευάσωσι τὴν κρίσιν τῆς ἱστορίας· ἡμεῖς χαιρετίζομεν ἀπλῶς σήμερον τὴν εἰς τὴν ἀθανασίαν εἴσοδον τοῦ Κλαυδίου Βερνάρδου.»

Ἡ ἀκαδημία τῶν ἐπιστημῶν, ἥς ἦτο ἐν τῶν ἐπιφανεστέρων μελῶν, πληροφορηθεῖσα τὸν θάνατόν του, διέκοψεν ἀμέσως τὴν συνεδρίασιν αὐτῆς εἰς ἐνδειξιν πένθους· ὡσαύτως ἡ γαλλικὴ ἀκαδημία, ἥς ἦτο ἐπίσης μέλος, δὲν συνεδρίασε κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην.

Ἡ κηδεία αὐτοῦ ὑπῆρξε μεγαλοπρεπής. Ἐν τῇ ἀπειροπληθεῖ συνοδίᾳ διεκρίνοντο ἅπαντα τὰ ἐπιστημονικὰ σωματεῖα τῶν Παρισίων, τὸ δημοτικὸν συμβούλιον τῆς πόλεως, ὡσαύτως αἱ σχολαὶ τῶν ἐπιστημῶν καὶ τῆς ἰατρικῆς τῶν παρὰ τοὺς Παρισίους κειμένων πόλεων.

Ἐκ τῶν πολλῶν ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ ἐκφωνηθέντων λόγων τὸ ἀκόλουθον τεμάχιον τοῦ λόγου τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ Δουμᾶ, ἰσοδίου γραμματέως τῆς ἀκαδημίας τῶν ἐπιστημῶν, εἶναι ἡ εὐγλωττοτέρα ἔκφρασις τοῦ αἰσθήματος, τὸ ὁποῖον ἠσθάνθη ὁ ἐπιστημονικὸς κόσμος ἐν Γαλλίᾳ, ἀποχωριζόμενος τοῦ πρώτου τῶν φυσιολόγων τῆς Εὐρώπης :

«Χαῖρε, Κλαύδιε Βερνάρδε ! Ἡ ἔκτακτος τῆς κηδείας σου πομπεΐα θέλει διδάξῃ ὑπὸ τοιοῦτο σεβασμοῦ περιβάλλεται σήμερον ἡ ἐπιστήμη. Ὁ σεμνὸς καὶ ἐργατικὸς βίος σου θέλει παραμείνῃ σωτήριον ὑπόδειγμα· ὁ ὕψ' ὀλοκλήρου λαοῦ δοξασθεὶς θάνατός σου θέλει καταστῆ διδάγμα. Ἀπὸ τῶν κόλπων τῆς αἰωνίας ζωῆς, ἥς τὸ μυστήριον σοὶ ἀποκαλύπτεται ἀπὸ τοῦδε, ἀν ἡ μετριοφροσύνη σου ἐξίσταται ἐπὶ ταῖς ἀποδιδόμεναις σοὶ τιμαῖς, τὸ πνεῦμά σου ἀναγνωρίζει· ἑαυτὸ ἄξιον τούτων, ὁ δὲ πατριωτισμὸς σου ἀποδέχεται αὐτάς ὡς ἐπαγγελίαν τοῦ μέλλοντος καὶ ὡς ἐχέγγυον τοῦ μέλλοντος μεγαλείου τῆς γαλλικῆς ἐπιστήμης.»

Ὁ Κλαύδιος Βερνάρδος δὲν ἦτο μόνον ἐξοχος ἐπιστήμων, ἦτο καὶ ἐξοχος χαρακτὴρ ἀρετῆς καὶ ἠθικότητος. Ἀναγινώσκομεν ἐν τινι τῶν τελευταίων φύλλων τοῦ Νέου Ἐλευθέρου Τύπου τῆς Βιέννης : «Μολονότι καθ' ὅλον τὸ διάστημα τοῦ βίου αὐτοῦ ἐργαζόμενος, ὁ Κλαύδιος Βερνάρδος δὲν ἦτο πλούσιος. Τοῦτο συνδέεται μετὰ τινος περιστάσεως, ἥς ἡ διήγησις περιποιεῖ τιμὴν εἰς τὴν μνήμην αὐτοῦ. Μετὰ τὸν θάνατον τῶν πλησιεστάτων αὐτοῦ συγγενῶν, παρέλαβε πλήρη χρεῶν κληρονομίαν. Ἦτο νέος καὶ ὑπεχρεώθη νὰ ἀποτινῇ μέγα μέρος τῶν προσόδων αὐτοῦ εἰς τοὺς πιστωτὰς τῆς οἰκογενείας του. Πιστὸς εἰς τὸν λόγον του ἀπέτινε σχετικῶς σπουδαῖον χρηματικὸν ποσὸν κατ' ἔτος. Κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς ζωῆς του ἐκέρδιζεν 24000 φράγκα κατ' ἔτος, ἐξ ὧν παρεχώρει τοῖς πιστωταῖς τὸ ποσὸν 40000 φράγκων. Ἐσχάτως εἰς τῶν μαθητῶν του, βλέπων αὐτὸν πάσχοντα, ἀλλ' ἀείποτε ἐργαζόμενον, εἶπεν αὐτῷ : «Διατί δὲν ἠσυχάζετε ; ἀρετὰ ἐπράξατε διὰ τὴν ἐπιστήμην.»—«Ἀγαπητὲ φίλε μου, ἀπεκρίθη ὁ Βερνάρδος, δὲν δύναμαι νὰ ἠσυχάσω μέχρι τοῦ ἔτους 1884, ὁπότε θέλει ἐξοφληθῆ καθ' ὀλοκλήριον ἡ ὀφειλὴ τῆς οἰκογενείας μου.»

Ἀπέναντι τῆς φαινής λαμπρόσεως τοῦ ἐπιστημονικοῦ μεγαλείου ὠχρᾶ ἴσως ἐν τῇ συνειδήσει πολλῶν ἡ σεμνὴ ἀλλὰ γλυκυτέρα αὐτῆ ἀκτὶς ἐξόχου ἰδιωτικῆς ἀρετῆς. Ἄλλ' ἡ δόξα ἐπιφανοῦς ἀνδρὸς καθίσταται πληρεστέρα καὶ τελειότερα, καταυαζομένη ὑπὸ τοῦ διδύμου φωτὸς τῶν προσόντων τοῦ νοῦ καὶ τῆς καρδίας. Ὁ ἀρχαῖος κόσμος τοῦλάχιστον εὐαίσθητότερος τοῦ σημερινοῦ διὰ τριαῦτα φαινόμενα, ἤθελεν ἀνεγείρει ἀναμφιβόλως πρὸς παραδειγματισμὸν διπλοῦν ἀνδριάντα—εἰς τὸν μύστιν τῆς ἐπιστήμης καὶ εἰς τὸν ἥρωα τοῦ καθήκοντος.

*Κ.

Ἐν Γαλλίᾳ ὑπάρχουσι 499 χαρτοποιεῖα ἀπασχολοῦντα 27,491 ἐργάτας καὶ παράγοντα ἐτησίως χάρτην ἀξίας 105,000,000 φράγκων.